

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ: СУЧАСНА ОЦІНКА

Стаття присвячена дослідженню сучасного рівня інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України, для чого проаналізовано широке коло показників. Розраховано сальдо еміграції та імміграції студентів до України. Зроблено висновки про невідповідність низьких позицій вітчизняних ВНЗ у світових рейтингах університетів тому місцю, що посідає система вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, інтернаціоналізація, оцінка, іноземні студенти

Однією з ключових рушійних сил у економіках розвинених країн більшість науковців називають знання та інформацію, доступ, поширення та створення яких значною мірою відбувається в межах закладів освіти. Основними операторами світового ринку освітніх послуг виступають університети, де працюють фахівці, викладачі та дослідники, і навчаються студенти з різних країн. Розвиток ринку освітніх послуг України відбувається, з одного боку, в умовах тривалого реформування освітньої галузі, а з іншого – в умовах активізації процесів інтернаціоналізації сфери вищої освіти на світовому ринку послуг. Тож існує нагальна потреба проводити аналіз стану розвитку цього ринку, визначення його тенденцій та факторів з метою адаптації національної освітньої політики до потреб розвитку економіки та умов світового ринку.

Оцінка сучасного стану інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України тісно пов'язана та має безпосередньо впливати, і певною мірою визначати державну політику України у сфері вищої освіти, вдосконалення якої має враховувати активізацію процесів глобалізації загалом та у сфері вищої освіти зокрема. Ще одним важливим завданням у цій царині є напрацювання системи показників, що її характеризують, для їх подальшого використання в аналітичній роботі дослідників та системі національної статистики.

Останнім часом публікації у вітчизняній науковій періодиці було присвячено окремим аспектам впливу міжнародних чинників на розвиток національного ринку освітніх послуг, а також вивченню іноземного досвіду. Так політичний вимір процесів інтернаціоналізації вищої освіти досліджував В.Пашков [12], а Болонський процес, який наразі виступає одним з рушіїв трансформацій у загальноєвропейському просторі вищої освіти, з точки зору регіонального виміру інтернаціоналізації вищої освіти в Європі, у своїй праці розглядав Н.Авшенюк [1]. Крім того, вплив інтернаціоналізації на розвиток інноваційних процесів в управлінні європейською вищою освітою досліджувала М. Бойченко [4]. Існують публікації, які роблять наголос на політекономічній складовій. Інтернаціоналізація вищої освіти як засіб формування людського потенціалу в контексті міжнародних міграційних процесів була предметом дослідження М. Ніколайчука [9], а О. Красовська розглядає інтернаціоналізацію вищої

освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [7], Шевченко Л. С. узагальнила сутність, етапи, наслідки транснаціоналізації вищої освіти та розкрила її у контексті економічної безпеки країни [13], а О. Шутаєва - маркетингові інструменти та механізми на світовому ринку освітніх послуг [14]. Аналізом досвіду та практики цікавилися О.Козієвська (стратегії інтернаціоналізації вищої освіти) [6], Р. Ковальчук (міжнародно-правовий аспект інтернаціоналізації освіти) [5], І.Мотунова (іноземні студенти як показник конкурентоспроможності Луганського національного університету імені Тараса Шевченка) [8].

Враховуючи певні зміни тенденцій розвитку світового ринку освітніх послуг, розуміємо, що поза увагою вітчизняних науковців залишається дослідження поточного стану справ щодо рівня залучення системи вищої освіти України до світового ринку. Наша стаття присвячена оцінці стану інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України в контексті розгортання європейських інтеграційних процесів, зокрема перспективі підписання між Україною та Європейським союзом угоди про поглиблену зону вільної торгівлі.

Актуальність проблеми обумовлена тією причиною, що система вищої освіти України знаходиться в стані реформування, зміни пріоритетів розвитку та механізмів й інструментів регулювання, а їх ефективне визначення та застосування вимагають чіткої ідентифікації місця як окремих вітчизняних вищих навчальних закладів на світовому ринку освітніх послуг, так і системи вищої освіти загалом.

Метою нашого дослідження є на основі оцінки сучасного рівня залучення системи вищої освіти України до світового ринку освітніх послуг зробити висновок щодо можливого впливу поглиблення зближення країни з інтеграційними угрупованнями на її розвиток. Були визначені наступні завдання: як ідентифікувати частку України та основних країн на світовому ринку освітніх послуг, обрахувати сальдо міграції студентів до України, порівняти частку іноземних студентів у країнах світу та визначити їх динаміку, визначити основні напрями співробітництва України з ЄС у сфері вищої освіти, порівняти фінансування наукових та науково-технічних робіт в університетах України та інших країн, обґрунтувати висновок про місце вітчизняної системи вищої освіти на

світовому ринку.

Останніми роками у світі у сфері освіти склалася стійка тенденція до інтернаціоналізації та інтеграції міжнародного ринку, обсяги якого оцінюються у 30-60 млрд. дол. США. Наразі за різними оцінками у світі налічується 2,5-3,1 млн. іноземних студентів, з яких 21-28% навчаються у США, 12-14% у Великобританії, 6-12% - у Німеччині, 8% - у Франції, 7-8% - в Австралії, 4-5% - у Росії, 4% - у Японії, 1,6-3% - в Іспанії, 2-3% - у Канаді, по 1-2% - у Бельгії, Австрії та Італії [2; 3; 17]. У 2009 році на Україну припадало близько 1,2% [17], а країни ЄС посіли 40,1% міжнародного ринку освітніх послуг, який, як очікується, у найближчі 12 років збільшиться удвічі. Фахівці відносять Україну до складу 20 провідних країн світу – лідерів міжнародної освіти, адже у 2009 році наша країна посідала 18-е місце у світі та 8-е місце у Європі за чисельністю іноземних студентів [17].

Останні 9 років чисельність іноземних студентів, що

навчалися в Україні, щорічно зростала у середньому на 9% та у 2011 році сягнула 42980 осіб, що у 2,3 рази більше ніж у 2003 році. З іншого боку сьогодні близько 20-35 тис. українських студентів навчаються за кордоном, що є характерною ознакою реалізації стратегії розширення можливостей у процесі інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України, та їх чисельність за останні роки має тенденцію до зростання. Студенти з країн ЄС практично відсутні в географічній структурі іноземних студентів в Україні, але при цьому досить багато студентів виїждить з України на навчання за кордон (тут Україна займає 4 місце у Європі [18]), у т.ч. до країн ЄС (див.табл.1). Загалом останні 5 років в Україні спостерігається невелике позитивне сальдо (наприклад, близько 8 тис. студентів у 2011 році) залучення іноземних студентів при тому, що до цього декілька років спостерігався чистий відтік студентів за кордон.

Таблиця 1. Чисельність студентів за країнами походження, які навчалися за кордоном у межах Європейського простору вищої освіти у 2008/2009 н.р., осіб [18]

№	Країна	Чисельність студентів
	Німеччина	76 717
	Франція	35 428
	Росія	32 303
	Україна	30 459
	Італія	29 031
	Польща	28 192
	Словаччина	27 434
	Греція	26 060
	Туреччина	21 707
	Румунія	20 101

Частка іноземних студентів в Україні у їх загальній чисельності [8] як один з ключових показників інтернаціоналізації ринку освітніх послуг є досить низькою (2,2%) у порівнянні з аналогічним показником у середньому по ЄС (7,6%) (при цьому цей показник значно різниться між країнами, а найбільшою є частка іноземних студентів у Великобританії (19,7%), Австрії (18,8%), Німеччині (10,6%), Франції (10,5%), на Кіпрі (35,1%), а від України відстають Латвія (1,27%), Литва

(1,39%), Польща (0,77%), Румунія (1,34%), Словенія (1,6%) [15]), що свідчить про дещо нижчий ступінь інтернаціоналізації вітчизняного ринку. Однак позитивна динаміка цього показника за останні 8 років (середні темпи приросту чисельності іноземних студентів близько 10% на рік) вселяє надію на те, що ВНЗ України займатимуть кращі позиції на міжнародному ринку (див.табл.2).

Таблиця 2. Динаміка чисельності іноземних студентів в Україні та українських за кордоном*

рік	Кількість студентів, які навчалися за кордоном		Чисельність іноземних студентів у ВНЗ I-IV рівнів акредитації на початок навчального року		Сальдо, осіб
	осіб	темпи приросту	осіб	темпи приросту	
2003	19 080	-	18 939	-	-141
2004	24 864	30,3%	22 672	19,7%	-2 192
2005	26 626	7,1%	26 623	17,4%	-3
2006	25 751	-3,3%	29 614	11,2%	3 863
2007	26 721	3,8%	32 573	10,0%	5 852
2008	32 458	21,5%	35 780	9,8%	3 322
2009	33 654	3,7%	37 674	5,3%	4 020
2010	35 066	4,2%	38 166	1,3%	3 100
2011	35 038	-0,1%	42 980	12,6%	7 942

*Складено автором за матеріалами [20] та даними Держкомстату

Аналіз закордонних відряджень українських фахівців і студентів, які збільшилися за останні 5 років на 41%, показав, що близько третини з них припадає на країни ЄС та лише близько 7,5% статей публікуються за кордоном [11]. На жаль, досить невелика частка публікацій друкується англійською мовою та небагато з

них потрапляють до науково-метричних баз даних, що використовуються у тому числі для складання міжнародних рейтингів університетів. У 2011 році близько 28% вітчизняних студентів вивчали іноземні мови [11], з яких переважала англійська, а в ЄС студенти у середньому вивчають по 1,5 іноземні мови [16]. Тож

Україна знаходиться в очікуванні змін щодо зростання якості вищої освіти та подальшого розширення комерційної діяльності університетів на основі іноземного досвіду та фундаменті розширення автономії.

Відбувається поступова активізація залучення вищих навчальних закладів України до участі в програмах ЄС («Темпус», «Еразмус Мундус» та «Жан Моне») та інших міжнародних заходах та організаціях (при цьому залишаються резерви для розширення їх кількості). Напевно найбільшим джерелом іноземного фінансування є участь вітчизняних ВНЗ у рамкових програмах ЄС [4]. У 2011 році понад 50 проектів 7-ї рамкової програми ЄС із досліджень стартували в університетах України. При цьому лише близько третини угод, що укладені ВНЗ України, припадає на країни ЄС, а їх кількість за останні 5 років зросла на 75%.

В Україні за державні кошти за останній рік були направлені на навчання за кордон близько 300 студентів, що надзвичайно мало у порівнянні з ЄС, де лише за підтримки програми «Еразмус» 231 410 студентів у 2010-2011 н.р. в середньому на півроку виїжджали до інших країн ЄС на навчання або практику.

Загальні обсяги фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні є невисокими (1,2 - 0,8 % ВВП у 1995-2010 роки) та мають тенденцію до зниження, тоді як у ЄС за період у 1999-2010 роки частка таких витрат зросла з 1,84 до 2,01 % ВВП, що, однак, менше, ніж у США (2,63 - 2,79% ВВП) та Японії (3,02-3,45% ВВП). Іноземні джерела фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні становлять значну їх частку при їх досить низьких та неритмічних загальних обсягах (у секторі вищої освіти – 5,1-3,3%). При цьому частка сектору вищої освіти за останнє десятиліття зросла з 5,03 до 6,28% у загальному обсязі фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні, що свідчить про низькі обсяги відповідних послуг, що надаються ВНЗ та про низький поточний рівень залучення вітчизняних ВНЗ до міжнародного ринку наукових та науково-технічних робіт. Найбільший ступінь інтернаціоналізації наукових та науково-технічних робіт (більше 10% фінансування) у 2010 році мали технічні науки (40,7%), з них транспорт (15,8%), будівництво та архітектура (14,8%), а також наукові установи та ВНЗ, що мають багатогалузевий профіль (16,9%). Одним з найбільших джерел виступає участь вітчизняних ВНЗ у рамкових програмах ЄС, наприклад у 2011 році понад 50 проектів 7-ї рамкової програми ЄС із досліджень стартували в університетах України, утворено 12 національних контактних пунктів на базі 9 ВНЗ, підпорядкованих МОН, молоді та спорту.

За аналогією, як у провідних країнах ЄС у межах реалізації стратегії отримання доходу свого часу були створені інституції, що займаються залученням іноземних громадян на навчання в цих країнах, у 2002 році було створено Український державний центр міжнародної освіти, який досить успішно просуває систему вітчизняної освіти у світі. Навчання іноземців як один з елементів експортного потенціалу України надало можливість поповнити скарбницю вищих навчальних закладів України лише у 2011 році на 100 млн. доларів США, а держави загалом – на 500 млн. доларів США [11] (у 2005 році надходження склали близько 50 млн. дол. США [10]).

За різними оцінками система вищої освіти в Україні

займає чільне місце у світовій ієрархії. Участь України та країн ЄС у Болонському процесі створює передумови для формування загальноєвропейського ринку освітніх послуг [1]. Однак слід визнати значні диспропорції між ЄС та Україною щодо позицій ВНЗ у провідних рейтингах, де, на жаль, вітчизняні ВНЗ займають значно нижчі місця (частка європейських університетів у першій сотні більшості світових рейтингів коливається від 30 до 50%, а вітчизняні ВНЗ зовсім не представлені у перших сотнях всіх рейтингів), у яких значну вагу займають показники міжнародної активності університетів. Тож за якістю освіти згідно з рейтингами університетів країн ЄС випереджають ВНЗ України, що обумовлює домінування виїзду студентів до країн ЄС над їх приїздом, який практично відсутній з цих країн. На нашу думку, зростання добробуту населення України у разі відсутності суттєвих реформ у сфері вищої освіти (за якістю освітньої системи Україна посідає 62 місце у світі з 142 країн [19]) призводитиме до зростання кількості студентів, що виїжджають на навчання за кордон, зокрема до країн ЄС.

Таким чином, ступінь інтернаціоналізації вітчизняної галузі вищої освіти є помірним і відповідає рівню економічного розвитку країни та є вищим, ніж її характеристики за міжнародними рейтингами ВНЗ, а Україна посідає міцні позиції на міжнародному освітньому ринку. Однак, займаючи провідне місце в інформаційній економіці, до якої рухається Україна, галузь вищої освіти загалом та окремі ВНЗ мають вживати заходи для посилення конкурентних позицій та розвитку міжнародного співробітництва, активно застосовуючи маркетингові інструменти.

Значних змін, що могли б бути пов'язані з укладанням угоди про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС, у зв'язку з членством країн у СОТ, з боку України очікувати не слід. Найкращим позитивним зрушенням тут може бути повне визнання вітчизняних документів про вищу освіту в країнах ЄС (це питання часто вирішується у двосторонніх угодах про вільну торгівлю), що відкриє для випускників вітчизняних ВНЗ, у т.ч. іноземцям, європейські ринки праці. Отже, подальша ситуація на освітньому ринку значною мірою залежатиме від того, які конкретні умови закладені в остаточному тексті угоди щодо освіти, а також суміжних сфер, особливо це стосується міграції та працевлаштування населення, наскільки державні органи влади розширять автономію ВНЗ, а останні скористаються такими змінами на ринку, здійснюючи внутрішні інновації.

Надалі слід адаптувати систему статистичної звітності України до вимог щодо узагальнення та розкриття тих показників, що характеризують систему вищої освіти, відповідно до тих, що функціонують у розвинених країнах світу, адже в нашому дослідженні було використано лише обмежене коло показників, що дещо звузило його глибину. Університетам явно бракує державного фінансування, що робить актуальними дослідження підвищення ефективності та розширення кола інструментів та механізмів державної підтримки їх розвитку. Найбільш важливим завданням є забезпечення високої якості освітніх послуг для вітчизняних споживачів, що неможливо без високого рівня міжнародної конкурентоспроможності основних університетів України.

Список літератури

1. Авшенюк, Н. М. Болонський процес як регіональний вимір інтернаціоналізації вищої освіти в Європі [Електронний ресурс] / Н. М. Авшенюк // Педагогічна теорія і практика : збірник наукових праць. – 2011. – №2. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkmtu/2011_2/Avshenyuk.pdf.
2. Айдрус, И. А. Мировой рынок образовательных услуг [Текст] : учеб. пособие / И. А. Айдрус, В. М. Филиппов. – М.: РУДН, 2008. – 194 с.
3. Балыхин, М. Г. Тенденции развития международного рынка образовательных услуг: на примере стран Евросоюза и Российской Федерации [Текст] : дис. на соис. к. э. н. / М. Г. Балыхин. – Москва, 2009. – 174 с.
4. Бойченко, М. Вплив інтернаціоналізації на розвиток інноваційних процесів в управлінні європейською вищою освітою [Електронний ресурс] / М. Бойченко // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 2(8). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ppstud/2011_2/files/71-77.pdf.
5. Ковальчук, Р. Л. Інтернаціоналізація освіти: міжнародно-правовий досвід і національна практика [Текст] / Р. Л. Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького університету. – № 604. – 2011. – С.40-43. – Серія: Правознавство.
6. Козієвська, О. І. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід та українські перспективи [Електронний ресурс] / О. І. Козієвська // Матер.конференції. Higher Education in Ukraine: Internationalization, Reform, Innovation, 20-21 квітня 2012 року. – С.40-43. – Режим доступу: http://educationconferenceua2012.org.ua/doc/papers/Kozievska_UA_Paper.pdf.
7. Красовська, О. Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [Електронний ресурс] / О. Ю. Красовська // Вісник Академії митної служби України. Серія: "Економіка" – № 2. – 2011. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_econ/2011_2/Kras_ka.htm.
8. Мотунова, І. Г. Іноземні студенти як показник конкурентоспроможності українського вишу (на прикладі Луганського Національного Університету імені Тараса Шевченка) [Текст] / І. Г. Мотунова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 2 (237). – С.149-160.
9. Ніколайчук, М. Інтернаціоналізація вищої освіти як засіб формування людського потенціалу в контексті міжнародних міграційних процесів була предметом дослідження. [Електронний ресурс] / М. Ніколайчук. – Режим доступу: <http://nikolaichuk.at.ua/news/2010-11-27-56>.
10. Омелянчук, А. І. Міжнародне співробітництво ДОНДУ: досвід та перспективи [Електронний ресурс] / А. І. Омелянчук, І. М. Сікорська. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007_14_1/doc_pdf/omelbyanichuk.pdf.
11. Освіта України — 2011: Інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2011 році [Електронний ресурс] / Уклад.: О. А. Удод, К. М. Левківський, В. П. Погребняк, О. В. Дашковська, Д. Б. Панасевич, А. К. Солоденко ; За загальною редакцією Табачника Д. В., Міністра освіти і науки, молоді та спорту України. МОНМСУ. К.2012. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/reforma-osviti/174-diyalnist/reforma-osviti/10540>.
12. Пашков, В. Політичний вимір процесів інтернаціоналізації вищої освіти [Електронний ресурс] / В. Пашков // Гілея: науковий вісник. – 2011. – №46. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_46/Gileya46/P21_doc.pdf.
13. Шевченко Л. С. Транснаціональна освіта в контексті економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Л. С. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право : збірник наукових праць. – 2011. – №2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vnyua_etp/2011_1/02_Shevc.pdf.
14. Шутаєва, О. О. Маркетинг на світовому ринку освітніх послуг: інструменти та механізми [Текст] / О. О. Шутаєва // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». – Том 25 (64). – № 1. – 2012. – С. 223-231.
15. Eurostat. Education and training [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/main_tables.
16. Eurostat. Foreign language learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_thfrlan&lang=en.
17. Inbound mobility rate, female percentage, and sums of internationally mobile students in tertiary education by host country and continent of origin (ISCED 5 and 6). Table 17. International (or internationally mobile) students. UNESCO Institute for statistics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx>.
18. The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, April 2012., с.159 -161. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>.
19. The Global Competitiveness Report 2011-2012 (Tertiary education enrollment rate) // World Economic Forum 2011, p.444 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2011-12/17.GCR2011-2012DTVHigherEducationandTraining.pdf>.
20. UNESCO Institute for Statistics. Education. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx>.

РЕЗЮМЕ

Ильницький Денис

Інтернаціоналізація ринку освітніх послуг України: сучасна оцінка

Стаття присвячена дослідженню сучасного рівня інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України для чого проаналізовано широкий круг показників. Розраховано еміграції та імміграції студентів в Україну. Сделан вывод о несоответствии низких мест отечественных ВУЗов в мировых рейтингах университетов тому месту, которое занимает система высшего образования на мировом рынке образовательных услуг.

RESUME

Ilnyts'kyi Denys

Internationalization of higher education market of Ukraine: modern assessment

The article is devoted to the current level of internationalization of the education market of Ukraine. With this purpose there has been analyzed a wide range of indicators. Balance of foreign students inward and outward flows in Ukraine is calculated. Author has found out inadequacy between low places of national universities in the world rankings of universities and the place, which is a system of higher education takes in the global education market.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2012 р.